

HERGEBRUIK VAN KERKEN ONDER KEIZERIN MARIA-THERESIA (1778)

Volgens een schotschrift *Lettre périodique d'un Hollandois renommé à un négociant de considération établi en Flandres*

Luc Devriese

Het zoeken van nieuwe bestemmingen voor kerken en kapellen is actueel, maar het probleem dateert niet van gisteren of eergisteren. Een schotschrift leert ons dat dit al in de jaren 1700 in sommige kringen voor beroering zorgde. De tekst in briefvorm werd zogenaamd geschreven door een anonieme Hollander (in werkelijkheid een hoge ambtenaar in dienst van het Oostenrijkse bewind), en gericht aan een even anonieme achtenswaardige Vlaamse handelaar (zie afb. titelblad). In 1778 werd het gedrukt en verspreid door een uitgever die zijn naam ook al niet wenste te vermelden. De briefschrijver heeft het niet alleen over het jezuïetenklooster en -kerk in het bouwblok tussen de huidige Universiteitstraat (toen Lange Meer) en Volderstraat, maar ook over de Sint-Niklaaskerk die zou omgevormd worden tot magazijn en markt.

Reeds onder keizerin Maria-Theresia

Onder het grote publiek leeft het idee dat kloosters en kerken door de Franse revolutionairen en hun lokale aanhang – denk aan Lieven Bauwens – geconfisqueerd werden en ‘aan de eredienst onttrokken’, zoals het heet. Het is weinig gekend dat dit voor de meeste kloosters en hun kapellen al door Jozef II beslist en onder zijn bewind uitgevoerd werd. Enkel de orden die een ‘nuttige’ functie hadden in onderwijs en ziekenzorg (voor zover dat laatste toen al bestond), mochten blijven bestaan. Het is vrijwel niet geweten dat de zeer eerbiedwaardige keizerin Maria-Theresia (1717-1780) haar zoon daarin al was voorgegaan, althans in een paar gevallen. Enkel bekend bij een ruim publiek is de opheffing van de jezuïetenorde (1773) en in kleinere kring ook de oprichting van de zogenaamde Theresiaanse colleges die de door haar afgeschaftte bisschoppelijke seminaries moesten vervangen.

LETTRE
PÉRIODIQUE

D'UN

HOLLANDOIS

RÉNOMMÉ

A UN

NÉGOCIANT

DE CONSIDERATION,

Etabli en Flandres,

*Addressée en Copie anonime & sans date
à l'Imprimeur par simple Enveloppe.*

*Geest. ten Gefon.
maeti preparatien
vanden 24. maeti
1778. De Jaas.*

MDCC. LXXVIII.

Afb. 1. Titelblad van het schotschrift.

De hier opgerakelde geschiedenis betreft de jezuitenkerk, destijds in de Volderstraat, verdwenen voor de bouw van de universiteitsaula, en – daarmee verbonden – de bestemming van de aloude Sint-Niklaakerk.

Rumoerige scholieren en bezadigde juristen onder één dak?

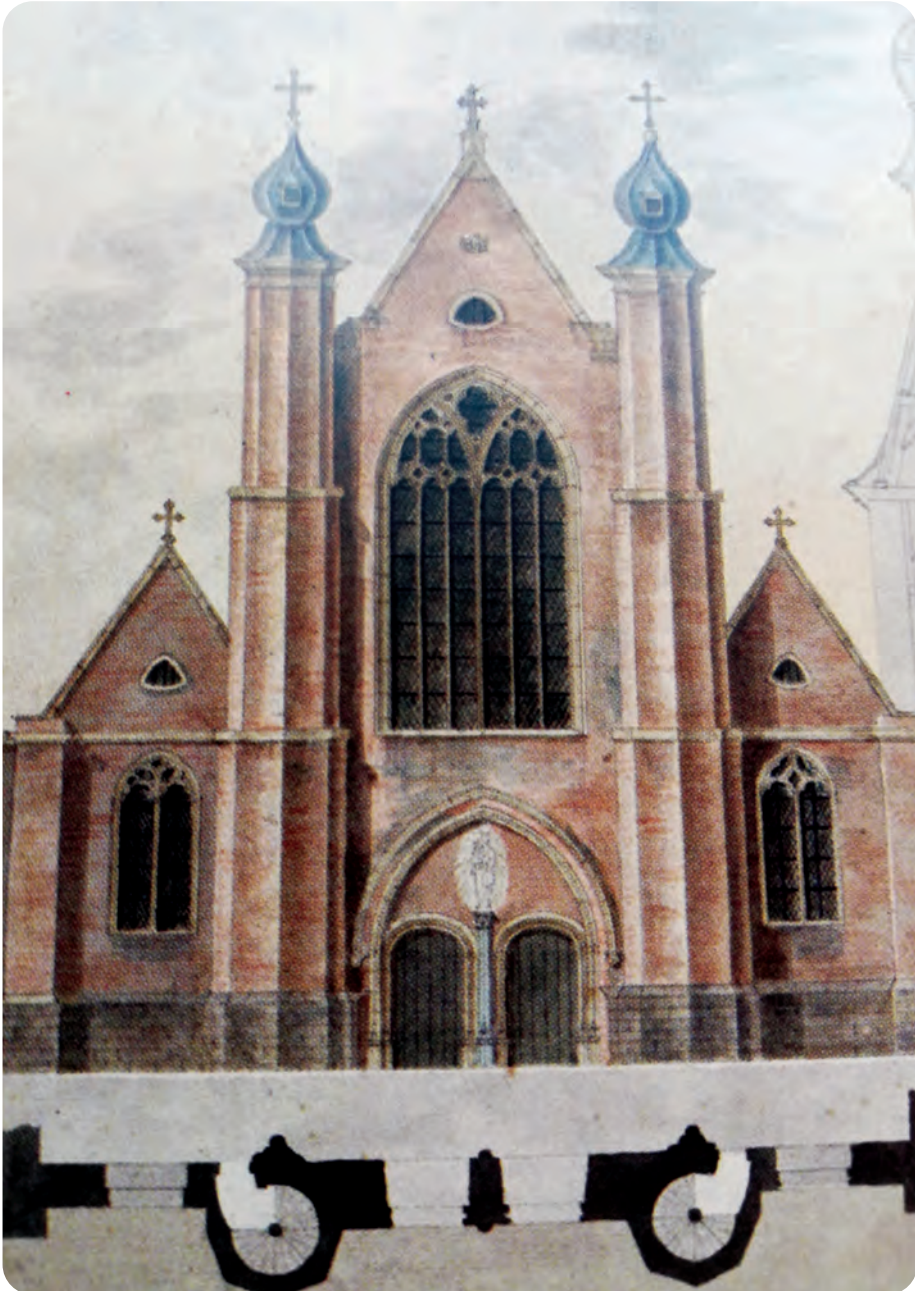
Om te beginnen zag de briefschrijver een probleem in het feit dat een overigens zeer nuttige school voor jongelui in dezelfde gebouwen zou gecombineerd worden met een nieuwe zetel voor de Raad van Vlaanderen, sinds de late middeleeuwen gevestigd in het Gravensteen. Is het niet vreemd (‘exotique’), zo vraagt hij zich af, dat een zo eerbiedwaardig korps onder één dak zou gebracht worden met rumoerige leerlingen van het nieuwe Theresiaanse college, in lokalen waar vroeger onwillige scholieren afgestraft werden door de paters. Magistraten, die de soeverein vertegenwoordigen en in zijn (haar) naam recht spreken, moeten immers in rust, stilte en discretie kunnen werken.

Sint-Niklaaskerk magazijn en markt?

Bovendien zou ook het kapittel van Sint-Veerle verhuizen naar de vroegere jezuitenkerk in de Volderstraat. Deze groep geestelijken, vooral belast met liturgie en opluisteren van religieuze plechtigheden in de grafelijke kerk, was na de afbraak van de Sint-Veerlekerk door de calvinisten in de jaren 1500 overgebracht naar de Sint-Niklaaskerk, waar de combinatie met de functie van parochiekerk aldoor voor moeilijkheden bleef zorgen. De overbrenging zou gebeuren zonder toestemming te vragen aan de bisschop en aan de Sint-Pietersabdij, patroon (beschermer en baas) van het kapittel.

Meer nog. Het gerucht deed de ronde dat men de Sint-Niklaaskerk zou omvormen tot magazijn voor overzeese producten en bovendien ook tot ‘laekenmerckt’ (in het Nederlands in de tekst). Dat zou wel heel erg zijn, vindt de schrijver, die niet nalaat de episode te vertellen uit het leven van Jezus, waarin deze in Jerusalem de kooplieden uit de tempel ranselt.

Dat was onnodig. Nog maar pas had men een nieuw stapelhuis (entrepôt) ingericht aan de Coupure en gelijkaardige magazijnen bestonden ook in Brugge en Oostende. De briefschrijver suggereert dat de initiatiefnemers enkel op eigen profijt uit waren. Ze wilden het innen van invoertaksen hinderen en Vlaamse en andere handelaars kelen, ‘couper la gorge’, vindt hij. Hij besluit dan ook met een oproep (in lichtjes overdreven termen) tot de afgevaardigden bij de Staten van Vlaanderen al het mogelijke te doen om deze aanslag tegen kerken en binnenlandse handel te verhinderen en om dit onweer dat Vlaanderen bedreigt, af te weren.

Afb. 2. Zo zag de nieuwe vestigingsplaats van het Sint-Veerlekapittel er uit: de Sint-Lievenskerk in de Voldersstraat, gebouwd in 1616 en verkocht in 1797 (Archief Gent, Atlas Goetghebuer, L123 nr. 18). Zo zie je dat ook de jezùieten in Gent aan het begin van de zeventiende eeuw nog volop middeleeuws-gotisch bouwden, weliswaar eg sober. De kerk werd afgebroken om plaats te ruimen voor de universiteitsaula en... is al lang volkomen vergeten.

Naschrift

Het Sint-Veerle kapittel moest inderdaad verhuizen naar de kerk van de verdreven paters in de Volderstaat, maar de Sint-Niklaaskerk werd nooit magazijn. Het gebouw bleef tot in de Franse tijd in gebruik als parochiekerk. Over het kapellanenkapittel van Sint-Veerle: Somers, A. (2016). Wat als...? Een vroegmoderne denkoefening over de unie van de Gentse kapittels van Sint-Veerle en Sint-Baafs. In: *Handelingen van de Maatschappij voor Geschiedenis & Oudheidkunde te Gent*, nr. 70, p. 47-69 (met dank aan Marc Hanson). Over de moeizame verhuis naar de Jezuïetenkerk (Sint-Lievenskerk) zie: Somers, A. (2015). Sint-Veerlekapittel, buur van de raad van Vlaanderen. In: *Archieflink*, jg. 15 nr. 1, p. 5.

Het hier in vertaling weergegeven pamflet zit in de Nota's Van Werveke in een wat onverwachte en moeilijk te vinden map geklasseerd (Gravensteen I, VW nr. 517), bewaard in de Zwarte Doos, Archief Gent. Bij GT noemen we deze verzameling (die meer bevat dan enkel nota's): de 'Schatkamers van Alfons van Werveke'. Het drukwerkje wordt ook bewaard in de UGent bibliotheek die een digitale versie via het internet ter beschikking stelt.

In de UGent catalogus wordt de auteur aangeduid als Gillis-Jean Rooman. Volgens het titelblad was een anonieme kopie daarvan aan de drukker bezorgd, gewoon in een enveloppe. Dergelijke doorzichtige smoesjes werden wel meer gebruikt bij delicate gevallen, al was het maar om processen wegens smaad te vermijden. Daarvoor diende ook de voorgewende 'Hollandse' nationaliteit van de auteur. De handgeschreven notitie is zeer waarschijnlijk van procureur-generaal J.F. De Causmaecker. Zie Lenders, P. (1990). *Gent, een stad tussen traditie en verlichting (1750-1787)*, UGA, Kortrijk-Heule, Standen en Landen, deel XCII.